

denken aan heropvoeding in directe zin gaat men dan zich vooral richten op buurt- en opbouwwerk om de achterstandsituaties van kansarmen te verminderen.

Het boek richt zich vooral op onmaatschappelijke gezinnen die rond 1914 als een aparte categorie onderscheiden gaan worden. Men hanteert dan gewoonlijk de term 'ontoelaatbare gezinnen'. Hieronder wordt verstaan dat huiseigenaren, woningbouwverenigingen en gemeenten deze gezinnen wegens onaangepast woongedrag niet als huurder in hun woningen wilden toelaten. Voor hen werden aparte wijken gebouwd, zoals de Zomerhof in Den Haag en Zeeburgerdorp en Asterdorp in Amsterdam, waar woninginspectrices een aangepast woongedrag moesten aanleren. Dit proces van heropvoeding inzake woongedrag breidde ondanks gering succes zich uit naar de andere levenssferen. Het totale gedrag van de na 1945 als onmaatschappelijk betitelde gezinnen moest aan heropvoeding onderworpen worden. Daartoe werd het instituut gezinsoorde in het leven geroepen, waarin zogenaamde onaangepaste gezinnen werden geplaatst, ver buiten hun natuurlijke sociale omgeving. In de jaren vijftig en tijdens de eerste helft van de jaren zestig beleefde de onmaatschappelijkheidsbestrijding in Nederland een ware hausse. Maar ook de wetenschap richtte zich op deze sector. Sociologen en psychologen zochten naar verklaringen en ontwierpen modellen om dit probleem de wereld uit te helpen. Dit alles zonder blijvend effect. Pas toen er binnen deze gezinnen meer financieel te verteren viel, verdween een flink deel van het eerder als problematisch ervaren gedrag.

Na de start rond 1914 van de terminologie 'ontoelaatbare gezinnen', verschoof deze etikettering na de tweede wereldoorlog naar 'onmaatschappelijke gezinnen'. Op het eind van de jaren vijftig veranderde dit weer in 'probleemgezinnen', waarmee gezinnen aangeduid werden die zowel voor de samenleving als voor zichzelf een probleem vormden. Rond 1970 liet men de terminologie van probleemgezinnen los en werd voortaan gesproken van 'kansarme gezinnen'.

Het hele netwerk van bemoeienissen van de landelijke en plaatselijke overheid en van het particulier initiatief dat het heropvoedingswerk gestalte gaf, kwam vanaf het midden van de jaren zestig onder kritiek te staan. De centrale overheid maakte met de nota 'Samenlevingsopbouw' uit 1971, officieel een eind aan het specifieke werk met onmaatschappelijke-/probleemgezinnen. Het bijzonder opbouwwerk en het sociaal-cultureel werk kwamen hiervoor in de plaats met als primaire doelstelling het opheffen van achterstandsituaties.

Deze interessante publikatie geeft een beeld van de vele verschuivingen in de etiketten die geplakt werden op de gezinnen, die zich aan de marge van de samenleving bevonden. Deze etiketten zijn ook de titels van de diverse hoofdstukken geworden en spreken voor zich: ontoelaatbaren (in woningen), geestelijk onvolwaardigen, a-socialen, zieke gezinnen, onmaatschappelijke gezinnen, probleemgezinnen, kansarmen. Pas bij de laatste term werden de oorzaken ook binnen de samenleving gelegd en werd de tot individu en gezin verengde benadering verlaten.

H. F. J. M. van den Eerenbeemt

K. Dittrich van Weringh, *Der niederländische Spielfilm der dreissiger Jahre und die deutsche Filmemigration* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam, Amsterdamer Publikationen zur Sprache und Literatur LXIX; Amsterdam: Rodopi, 1987, 136 blz., f40,-, ISBN 90 6203 868 9).

In 1986 beëindigde Kathinka Dittrich een ambtstermijn als directrice van het Goethe-Instituut in Amsterdam, de instelling die zich bezig houdt met de culturele representatie van de

Bondsrepubliek in Nederland. Ze werd bij die gelegenheid uitgewuifd in de hoofdstedelijke Stadsschouwburg. Een dergelijk afscheid valt niet iedere culturele diplomaat te beurt en kan dan ook worden beschouwd als een bewijs van het welslagen van haar beleid en van de invloed, die tijdens haar directoraat het Goethe-Instituut in Amsterdam kon uitoefenen. Kathinka Dittrich heeft zich in het bijzonder ingespannen voor een uitwisseling van de film en voor verbreiding van de filmgeschiedenis. Het boek over de Nederlandse speelfilm in de jaren dertig in relatie tot de emigratie van Duitse filmers is als het ware het testament van haar Amsterdamse activiteiten.

Deze studie naar de invloed van de Duitse film en filmers op de ontwikkeling van een Nederlandse speelfilm in de periode 1933-1940 is een proefschrift, dat ze in 1987 aan de Universiteit van Amsterdam verdedigde. Kathinka Dittrich streefde in haar onderzoek een drietal doelen na. Ze wilde het pionierswerk doen van een geschiedschrijving van de speelfilm in Nederland in de jaren dertig. Ze wilde voorts de rol van Duitse immigranten in die filmische ontwikkeling belichten. En tenslotte wilde ze een duidelijker plaats inruimen voor de filmers, die na de Machtübernahme van Hitler in 1933 Duitsland wilden of moesten verlaten; deze beroepsgroep is naar haar oordeel in de Duitse Exil-Literatuur onderbelicht.

In de periode tussen 1933 en 1940 kwamen er uit Nederlandse filmstudio's 37 avondvullende speelfilms. Dat leverde niet alleen een hoog gemiddelde op (zes per jaar), maar was ook als zodanig een opvallend feit, omdat er voordien nauwelijks sprake was van een speelfilmproductie. Aan 36 van de 37 films verleende Duitse immigranten hun medewerking. Alleen al aan de hand van deze cijfers kan duidelijk worden gemaakt, dat buitenlanders een beslissende invloed hadden op de groei van deze filmproductie. Ze waren in allerlei functies beschikbaar; auteur van draaiboeken, acteur in bijrollen, cameraman, geluids- en montage-assistent, producent en niet te vergeten regisseur. Kurt Gerron, Max Ophuls en Ludwig Berger regisseerden na 1933 in Nederland een of meerdere films en droegen aan het welslagen van deze producties wezenlijk bij. De vraag of ook de Duitse kapitaalvlucht in 1933 positieve gevolgen heeft gehad voor een Nederlandse filmindustrie, wordt wel gesteld in dit proefschrift maar niet beantwoord.

Deze Duitse stimulans van een tot dan toe onbetekenende Nederlandse speelfilmproductie wordt begrijpelijk door het feit, dat voor de tweede wereldoorlog de ontwikkeling van het nieuwe medium werd gedomineerd door Duitsland en de Verenigde Staten. Duitse hulp was aantrekkelijk voor een kwaliteitsverhoging en daarom werd ze door Nederlandse producenten ook gezocht, toen er van een politieke emigratie nog geen sprake was. Niet alle buitenlandse medewerkers waren na 1933 politieke vluchtelingen. De bekende regisseurs waren dat wel. Hun talent werd in Nederland aangewend voor amusement en theater in de speelfilms. Producten als 'Pygmalion' en 'Merijntje Gijzens Jeugd' of 'De big van het regiment' bepaalden het succes en liedjes of Schlagers waren in alle gevallen een verplicht nummer. Kathinka Dittrich stelt vast, dat er van een typische emigrantenfيلم met politieke betekenis geen sprake is geweest.

De binnenkomst van deze Duitse filmkrachten is niet steeds probleemloos verlopen. Zowel de vakbond als de pers hebben zich er wel eens kritisch over uitgelaten. De Nederlandse overheid verplichtte de producenten bij gelegenheid om naast iedere buitenlander een medewerker van eigen bodem aan te stellen. De schrijfster signaleert een enkele affaire. Het maken van een reclame-film voor de KLM was in 1937 aanvankelijk aan de Duitse regisseur Kurt Gerron gegund, maar werd na een publieke discussie op het laatste moment naar een Nederlandse filmer overgeschreven.

De studie van Kathinka Dittrich geeft op de drie vragen een antwoord. Er was sprake van een opbloei van de Nederlandse speelfilm. Deze was zonder inbreng van Duitse immigranten

ondenkbaar geweest. Deze politieke vluchtelingen verdienen een plaats in de geschiedschrijving van het Exi 1, maar ze hebben niet op politieke wijze van zich doen spreken. Het proefschrift, dat dit alles moet aantonen, is op de eerste plaats een feitelijk onderzoek. De talloze namen en gegevens zijn in alle hoofdstukken gespreid en worden aan het slot nog eens samengevat in een handzame filmografie. De schrijfster vult een lacune in de kennis niet alleen over de ontwikkeling van de Nederlandse film maar ook over de Duitse vluchtelingen in de jaren dertig. In haar vindingrijkheid ontstaat echter een andere lacune: de schets van het culturele klimaat in Nederland is mager en onbevredigend voor wie een ruimer decor zoekt van de filmgeschiedenis in de jaren dertig. In dat opzicht is het boek een symptoom van een wijder probleem: filmhistorici komen in hun onderzoek, althans in de presentatie daarvan, dikwijls niet uit boven een encyclopedische behandeling.

J. Th. M. Bank

G. Alberts, F. van der Blij, J. Nuis, ed., *Zij mogen uiteraard daarbij de zuivere wiskunde niet verwaarloozen* (CWI Tracts; Amsterdam: Centrum voor Wiskunde en Informatica, 1987, 319 blz., f40,-, ISBN 90 6196 320 6).

Uit de titel van dit helaas wat flodderig uitgegeven boek kan men het niet opmaken, maar het gaat hier om een studie van de oprichting en de opbouwperiode van het Mathematisch Centrum in Amsterdam. Dit instituut, dat tegenwoordig de naam van Centrum voor Wiskunde en Informatica draagt, werd in 1946 opgericht als een onderzoeksinstituut naast de universiteiten en was toen één van de aanloopjes naar de oprichting van ZWO, de instantie die het centrum nu nog steeds financiert. In 1986 bestond het Mathematisch Centrum veertig jaar en in dat kader is het onderhavige boek tot stand gekomen.

Het Mathematisch Centrum speelt een belangrijke rol in wiskundig Nederland. Maar daarin ligt (voor historici) niet het voornaamste belang van het gedenkboek. De oprichting van het Centrum is namelijk illustratief voor de veranderingen die zich direct na de oorlog niet alleen in de wiskundebeoefening voordeden, maar ook in de Nederlandse cultuur in haar geheel. Het Centrum is tot stand gekomen dankzij impulsen van boven en van beneden. De eerste impuls kwam van de 'actieve cultuurpolitiek' die door minister G. van der Leeuw van OKW in het kabinet-Schermerhorn werd gepropageerd en waarbij ordening en maatschappelijke dienstbaarheid hoog in het vaandel geschreven stonden. Tal van wetenschappelijke organisaties zijn in de korte periode van Van der Leeuws ministerschap tot stand gekomen of bedacht; behalve het Mathematisch Centrum bijvoorbeeld ook de Stichting Fundamenteel Onderzoek der Materie (FOM), nog zo'n voorloper van ZWO. Dergelijke organisaties waren vruchten van de vernieuwings- en doorbraakgedachte, die in partijpolitieke zin dan misschien mislukt mag zijn, maar in cultureel opzicht toch tot op zekere hoogte geslaagd is.

Tegelijk was er sprake van verandering in de kringen van de wiskundigen zelf. De hoogleraren G. J. van der Corput uit Groningen en D. van Dantzig uit Delft ontwikkelden, gedeeltelijk onder invloed van oorlogservaringen, gedachten over een 'uitbraak' van de wiskundigen uit hun vooroorlogse ivoren toren. Daarbij meenden zij dat de wiskunde niet alleen uitgedragen moest worden als cultuurfactor (de culturele betekenis van de wiskunde stond voorop bij de door Van der Leeuw beïnvloede Van der Corput), maar ook als productiefactor (meer de lijn van Van Dantzig). Beide opvattingen konden verenigd worden in het begrip maatschappelijke dienst-